

לא בשמים היא

מים ראשונים: בתחרות על אמרת חז"ל הנדרשת ביותר, נראה שביטוי זה יזכה לאחד המקומות הראשונים, אם לא הראשון. מה כבר לא נכתב וחובר בנושא זה? ראה ספרו של [שלום רוזנברג: לא בשמים היא, תורה שבע"פ - מסורת וחינוך, הוצאת תבונות, מכללת הרצוג, תשנ"ז](#) ורבים אחרים. ואנו לא באנו אלא להאיר מספר זוויות קטנות בנושא.

לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה: (דברים ל יב).¹

מסכת עירובין דף נה עמוד א

והיינו דאמר אבדימי בר חמא בר דוסא: מאי דכתיב "לא בשמים היא" "ולא מעבר לים היא"? "לא בשמים היא" - שאם בשמים היא אתה צריך לעלות אחריה, ואם מעבר לים היא - אתה צריך לעבור אחריה. רבא אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא במי שמגביה דעתו עליה כשמים, ולא תמצא במי שמרחיב דעתו עליה כים. רבי יוחנן אמר: "לא בשמים היא" - לא תמצא בגסי רוח, ולא מעבר לים היא - לא תמצא לא בסחרנים ולא בתגרים.²

בבא מציעא דף נט עמוד ב

חזר ואמר להם: אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. - מאי לא בשמים היא? - אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: אחרי רבים להטות" (שמות כג ב).³

מסכת בבא מציעא דף פו עמוד א

קא מיפלגי במתיבתא דרקייעא: אם בהרת קודמת לשער לבן - טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת - טהור. ספק, הקב"ה אומר: טהור, וכולהו מתיבתא דרקייעא אמרי טמא. ואמרי: מאן נוכח - נוכח רבה בר נחמני. דאמר רבה בר נחמני: אני יחיד בנגעים, אני יחיד באהלות.⁴

¹ לפני שנפליג בדרשות חז"ל, הנה במקרא עצמו. בספר שמות, מיד לאחר מעמד הר סיני אומרת התורה: "אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם" (שמות כ יט). כך גם בדברים ד לו: "מן השמים השמייעך את קולו וכו'". בא משה ואומר: "לא בשמים היא".

² דרשות רבות הדנות בביטוי "לא בשמים היא" מתמקדות בכוח בית דין של מטה (כביכול אפילו מול בית דין של מעלה), באוטוריטה של חכמים, באופן הכרעת מחלוקות בישראל וכו'. ואף אנו נלך בדרך זו, במעט שתמצא ידינו. אך לפני כן, חשוב לזכור שפן הלכתי זה הוא רק פן אחד. הפן האחר, שהוא ללא ספק פשט הפסוק ומתחבר היטב הן עם הפסוק הקודם "לא נפלאות היא ממך ולא רחוקה היא" והן עם הפסוק שבהמשך "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו", הוא המשמעות של לימוד התורה הפתוח לכל. הצורך, היכולת והרשות של כל אחד מישראל להפשיל שרולים ולהיכנס לעולמה של תורה כפי שאומרת הגמרא בעירובין הנ"ל. ראה גם מדרש דברים רבה פרשה ח סימן ג בפרשתנו: "אמר רבי ינאי: למה הדבר דומה? לכיכר שהיה תלוי באויר. טיפש אומר: מי יוכל להביאו? ופקח אומר: לא אחד תלה אותו? מביא סולם או קנה ומוריד אותו. כך כל מי שהוא טיפש אומר: אימתי אקרא כל התורה? ומי שהוא פיקח מהו עושה? שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסיים כל התורה כולה. אמר הקב"ה "לא נפלאות היא" ואם נפלאות היא? "ממך" - שאין אתה עסוק בה, הוי: "כי המצוה הזאת". ראה המדרש שם במלואו. ראה גם אבן עזרא על הפסוק: "לא בשמים היא" - פירוש נפלאות". ובכיוון זה הלכנו גם אנו בדברינו [לא נפלאות היא ממך](#) בפרשה זו בשנה האחרת. והפעם, כאמור, נלך בדרך ההלכתית: "לא בשמים היא" - שמכות קביעת ההלכה נמסרה לחכמים!

³ בגרסה שלפנינו ר' יהושע התנא רק אומר: לא בשמים היא ואילו ר' ירמיה האמורא הוא שמוסיף וקובע ברורות: אין אנו משגיחין בבת קול, שכבר נתנה תורה מהר סיני (במקומות רבים בתלמוד הבבלי מובאים המילים: "אין משגיחין בבת קול" בשמו של ר' יהושע, אך לא כך משמע בסיפור זה. בירושלמי לא מופיע ביטוי זה כלל. לא בסיפור תנורו של עכנאי, ירושלמי מועד קטן פרק ג הלכה א, ולא בכלל). ר' יהושע רק אומר: "לא בשמים היא". האם כוונתו באותו רגע הייתה לנטרל לגמרי את האפשרות של בת קול לדורות, או שמא התייחס בראש ובראשונה לשעתו, למקרה הספציפי של תנורו של עכנאי, בו ר' אליעזר מגייס לעזרתו לא רק את בת הקול אלא גם עושה מעשים אחרים שיכלו להיראות כמיני כישוף ומופתיים: המים שחזרו לאחוריהם, עץ חרוב שנעקר ממקומו וכותלי בית המדרש שמטו לנפול (ראה בגמרא שם)? הרי זה אותו ר' אליעזר שמוגדר כשמותי (שבת קל ע"ב), שנחשד במינות (עבודה זרה טז ע"ב) ושאכן עשה מעשי כשפים בנטיעת קישואין (סנהדרין סח ע"א) גם אם רק להתלמד. סיוע מה לאפשרות זו נראה מהגמרא במסכת נדה ז ע"ב: "כל ימי של רבי אליעזר היו עושין כרבי יהושע, לאחר פטירתו של רבי אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו. כרבי אליעזר בחייו מאי טעמא לא? משום דרבי אליעזר שמותי הוא וסבר: אי עבדינן כוותיה בחדא - עבדינן כוותיה באחרנייתא, ומשום כבודו דר"א לא מצינן מחינן בהו. לאחר פטירתו של ר"א, דמצינו מחינן בהו, החזיר את הדבר ליושנו". סיוע לרעיון שר' יהושע לא התנגד לבת קול באופן מוחלט, אלא רק בהקשר עם המקרה המיוחד של תנורו של עכנאי, אפשר למצוא, למשל, בהשוואה שעשו מפרשים רבים עם הגמרא בעירובין יג ע"ב שם משמע שבת הקול סייעה להכריע כבית הלל. ראה תוספות ברכות נב ע"א ובבא מציעא נט ע"ב. ראה דברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות. וכבר הארכנו לדון בנושא [תנורו של עכנאי](#) בפרשת בהר והאריכו בו רבים ודי לנו כאן בהערה זו וכל המוסיף גורע.

⁴ נחלקו בשמים (במתיבתא דרקייעא) לגבי מקרה של ספק בדיני נגעים (אם בהרת קדמה לשיער הלבן הנגע טהור, אם השיער הלבן קדם לבהרת הנגע טמא, במקרה של ספק מה הדין?). הקב"ה אומר שספק כזה הוא טהור וכל שאר החכמים, היושבים כעת במתיבתא דרקייעא, לא בבית המדרש בארץ, אומרים שספק כזה הוא טמא. ומי מכריע את ההלכה? רבה בר נחמני שהוא מומחה יחיד בדיני

.... כי הוה קא נייחא נפשיה, אמר: טהור, טהור. יצאת בת קול ואמרה: אשריך רבה בר נחמני שגופך טהור ויצאתה נשמתך בטהור.⁵

מסכת תמורה דף טז עמוד א

אמר רב יהודה אמר שמואל: שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה. אמרו לו ליהושע שאלו! אמר להם: "לא בשמים היא". אמרו לו לשמואל שאלו! אמר להם: "אלה המצות" - שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה.⁷

מים ביניים: מגמרא זו נראה לשפוך אור נוסף (חדש?) על פרשת תנורו של עכנאי: העימות של חכם מול נביא ועדיפות החכם, כפי שמצוי במספר מקומות, כגון זה שירושלמי סנהדרין פרק יא הלכה ד: "נביא זקן למה הן דומין? למלך ששלח שני פלמנטרין שלו למדינה. על אחד מהן כתוב אם אינו מראה חותם שלי וסמנטורין שלי אל תאמינו לו, ועל אחר כתוב אף על פי שאינו מראה לכם חותם שלי וסמנטורין שלי תאמינו לו". ר' אליעזר בן הורקנוס מנסה להחזיר את כוחה של הנבואה לשיח בית המדרש. ועל כך עונה לו ר' יהושע: כבר בימי יהושע, מיד לאחר פטירתו של משה, נקבע הקו הברור בין נביא לחכם! לגבי נביא: "לא בשמים היא" - "אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה", אבל חכמים מחדשים ומחדשים!

ספרי במדבר פרשת בהעלותך פסקא סח

"עמדו ואשמעה" (במדבר ט ח),⁸ כאדם שאומר: אשמע דבר מפי רבי. אשרי ילוד אשה שכך היה מובטח שכל זמן שהיה רוצה היה מדבר עמו.⁹

נגעים ושבא ממתיתבא דארעא. בעיון נוסף נראה שה"לא בשמים היא" של מקרה זה הוא שונה ומעניין, לא רק בגלל שכעת המחלוקת היא בשמים ממש, בבית מדרשו של הקב"ה! כמו מי הכריע רבה בר נחמני? כמו הקב"ה (יחיד) או כמו החכמים (רבים) שיושבים בעולם האמת, בבית דין של מעלה? רבה בר נחמני מכריע כמו הקב"ה! שספק - טהור. מהיכן למדנו זאת? ראה מסכת נדה דף יט ע"א שמרחיבה היכן שהגמרא שלנו מקצרת: "ובפולוגתא דרבי יהושע ורבנן, דתנן: אם בהרת קודם לשער לבן - טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת - טהור. ספק - טמא, ורבי יהושע אומר: כהה. ואמר רבה: כהה וטהור". מגמרא זו במסכת נדה מתגלה לנו שעוד משהו מעורב במחלוקת זו. ומי הוא? ר' יהושע! אותו ר' יהושע של תנורו של עכנאי. סוף דבר, מה יש לנו כאן? מחלוקת תנאים בין ר' יהושע וחכמים (ראה נגעים פרק ד משנה יא). ר' יהושע מקהה או מכהה את דעתו, דעת יחיד, כנגד חכמים ולא מוותר (הקהה את שיניהם? ראה רמב"ן בראשית מט פסוק י: "ר' יהושע קיהה וטהר, שהקשה בו דברים רבים ושביר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח"). ומי מכריע? אמורא שגם הוא יחיד (יחיד ומיוחד בדיעותיו בדיני נגעים, אך גם יחיד בדעתו כנגד הרוב) וכמו מי במתיבתא דרביה הוא מכריע? כמו הקב"ה שהוא יחיד כנגד החכמים היושבים שם. אז איפה "לא בשמים היא"? האין זה נוגד את תנורו של עכנאי? ראה פירוש שטיינזלץ לגמרא בבבא מציעא ממנה התחלנו שמביא את הרמב"ם בהלכות טומאת צרעת פרק ב הלכה ט: "ספק שיער לבן קדם ספק הבהרת קדמה הרי זו טמא, ויראה לי שטומאתו בספק". למה? כי לא בשמים היא. הרמב"ם פוסק לא כקב"ה ולא כר' יהושע שקבע את הכלל ולא כרבה בר נחמני שהוא יחיד בנגעים ואהלות. למקורות נוספים בנושא, ראה גמרא נזיר סה ע"ב, מהרש"א בגמרא בבא מציעא פו ע"א וכן עיונים ואורח הלכה בגמרות שטיינזלץ הנ"ל.

⁵ כאשר נפטר רבה בר נחמני, הוא חוזר ומאושש את שיטתו: טהור. ראה דברי הספ"ק משנה בפירושו לרמב"ם בהלכות טומאת צרעת פרק ב הלכה ט שהבאנו בהערה הקודמת, כשהוא מסכם ואומר: "ואע"ג דבפרק הפועלים (בבא מציעא דף פ"ו) אמרינן דקב"ה אמר טהור, לא בשמים היא. ואע"ג דאמרינן מאן נוכח רבה בר נחמני ואיהו אמר טהור ויצתה נשמתו בטהרה, יש לומר דכיון דבשעת יציאת נשמה הוא דאמר הכי הוי בכלל לא בשמים היא ואינו כדאי להוציא מכלל שבידינו דהלכה כת"ק. ועוד שבתחילת פרק ה' דנגעים סתם לן תנא הכי". ראה שם כל הסיפור הטרגי של בריחתו של רבה בר נחמני מפני המלכות, עד שנוותר בודד בראש הדקל באגם של ביצות ויש אולי בדמותו משהו שמזכיר את ר' אליעזר בן הורקנוס.

⁶ באורים ובתומים ויאמרו לך מה ההלכה.
⁷ ראה חידושי אגדות מהרש"א שמסביר גמרא זו כך: "והשיב (יהושע) לא בשמים היא, שמשמת משה לא נתנה תורה לשאול ספיקותיה מן השמים, דלכך נקראת תורת משה. אבל נתנה להכריע בספקות ע"פ הרוב כדון תורת משה". תורת משה כמשהו שבשמים? לא. תורת משה כמשהו שבארץ? כן. ובאמת איך חזרו לדעת את ההלכה? "לא בשמים היא" ו"אין נביא רשאי לחדש" - זה מה לא לעשות, אבל מה כן? איך נחדש את ההלכות שנשתכחו? ראה בהמשך הגמרא שם: "אלף ושבע מאות קלין וחמורין, וגזירות שוות, ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של משה. אמר רבי אבהו: אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפול". ובהמשך הגמרא שם נמנים גם פנחס ואלעזר, כמו יהושע ושמואל שסברו לשאול ואמרו "לא בשמים היא" ו"אין נביא רשאי לחדש". הרי לנו נביא (שמואל), מלך (יהושע, רש"י דברים לג יז, רמב"ם הלכות מלכים א ג) וכהן גדול (אלעזר ופנחס) - כולם מכפיפים עצמם לעתניאל בן קנז, הוא יעבץ, הוא החכם הראשון לאחר מות משה. ואגב, ראה שם עוד בגמרא מה גרם לו ליהושע לשכוח את ההלכות: "בשעה שנפטר משה רבינו לגן עדן, אמר לו ליהושע: שאל ממני כל ספיקות שיש לך! אמר לו: רבי, כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר? לא כך כתבת בי: ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהה? מיד תשש כוחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו". הכל טוב סביב לימוד התורה. מה שנשכח הוא משום שלא נלמד היטב וחסר את השינון של פעם המאה ואחת. ומה שנשתכח אפשר תמיד להחזיר בפילפולה של תורה ולחזור לשורש של תורת משה (כדברי המהרש"א). ראה יומא פ ע"א: "שיעורים של עונשין הלכה למשה מסיני ... אחרים אומרים: בית דינו של יעבץ תיקנום, והכתיב: אלה המצות - שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה! - אלא: שכחום וחזרו ויסדום". ראה ספרו של שלום רוזנברג שהזכרנו בהערה 1 שמכליל מקורות אלה בקטגוריה של "דגם השכחה".

⁸ דברי משה, בפרשת פסח שני, לאנשים שהיו טמאים ולא יכלו לעשות את הפסח: "ויאמר אליהם משה עמדו ושמעו מה יצוה ה' לכם - כדיום (כדאיים) אתם שידבר עמכם. דבר אחר: כדיום אתם שידבר עמי על ידכם". אבל עם כל הצטנעותו, משה הוא הדגם הראשון והאחרון למי שיש לו "ערוץ פתוח" אל הקב"ה. רק ירצה לפתוח את הדלת לשמים, להיכנס ולדבר - מובטח לך.⁹

⁹ ראה ספרי זוטא פרק ט פסוק ח שמדגיש את הצטנעותו של משה והכבוד שהוא חולק לבני ישראל: "ויאמר אליהם משה עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם - כדיום (כדאיים) אתם שידבר עמכם. דבר אחר: כדיום אתם שידבר עמי על ידכם". אבל עם כל הצטנעותו, משה הוא הדגם הראשון והאחרון למי שיש לו "ערוץ פתוח" אל הקב"ה. רק ירצה לפתוח את הדלת לשמים, להיכנס ולדבר - מובטח לך.

אמר ר' חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא, ואמר: יודע היה משה שאין טמא אוכל את הפסח. על מה נחלקו? אם יזרק הדם עליהם אם לאו. ראויה היתה פרשת טמאים שתאמר על ידי משה אלא שזכו אלו שתיאמר על ידיהם לכך שמגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.¹⁰

דברים רבה פרשה ח סימן ו

"לא בשמים היא" - אין אנו יודעין שהתורה אינה בשמים? אלא מהו לא בשמים היא? אמר להם משה: שלא תאמרו משה אחר עומד ומביא לנו אחרת מן השמים, כבר אני מודיע אתכם: לא בשמים היא - שלא נשתייר הימנה בשמים. א"ר חנינא: היא וכל כלי אומנותה נתנה: ענוונותה וצדקתה וישרותה [עבודתה] ומתן שכרה.¹¹

רמב"ם הלכות שופר וסוכה ולולב פרק ח הלכה ה

הדס שנקטם ראשו כשר ...

השגת הראב"ד: אמר אברהם: כבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשו מכמה שנים והעלינו שהוא פסול ... והכל ברור בחבורנו ומקום הניחו לי מן השמים.¹²

שבת שלום

ואתם נצבים

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך להערת השוליים האחרונה על דברי הראב"ד לעיל, יש להוסיף ולהעיר שאין הוא היחיד ובתקופת הראשונים (וגם מקצת מהאחרונים) היו מגדולי ישראל שנעזרו בבת קול או ברוח הקודש שהופיעה בבית המדרש. ראה [ש"ת מן השמים בהוצאה מוסד הרב קוק ובהערותיו של ראובן מרגליות](#). ובימינו, ש"ת יביע אומר לרב עובדיה יוסף זצ"ל, חלק א - אורח חיים סימן מא: "בענין הנ"ל אם יש לפסוק הלכה ע"פ ש"ת מן השמים". וכבר זכינו כנזכר לעיל לדון בבת קול בדברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות.

¹⁰ לו שכך יהיה. אחריו, אין יותר תורה מן השמים, רק בבית המדרש. זה משה שבמקום אחד נקרא איש האלהים וכאן "ילוד אישה". ומי עוד נקרא בשם דומה? לא "ילוד אישה" אלא "אשרי יולדתו" - ר' יהושע! ראה דברינו [אשרי ילודה אשה - אשרי יולדתו](#) בפרשת בעללותך.

¹¹ כך גם בדין מקושש העצים, ספרי במדבר פרשת שלח פסקא קיד: "אמר ר' חידקא שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר יודע היה משה שמקושש במיתה אבל לא היה יודע באיזו מיתה יומת". וכך גם בפרשת בנות צלפחד, ספרי במדבר פרשת פינחס פסקא קלג: "ויקרב משה את משפטן לפני ה', אמר ר' חידקא: שמעון השקמוני היה לי חבר מתלמידי ר' עקיבא ואמר יודע היה משה שהבנות נוחלות על מה נחלקו אם יירשו בראוי כבמוחזק ואם לאו". באותו בית מדרש של רבי עקיבא, בו משה נכנס "ולא ידע מה הם אומרים ותשש כוחו" (מנחות כט ע"ב), בית המדרש בו הכל נלמד מדרשות על פסוקי המקרא, באותו בית מדרש דורשים בזכותו של משה שלא תאמר שלא ידע את עיקר הדין, אלא רק פרט מסוים נעלם ממנו. כבר אצל משה, ירדה תורה משמים ואין נזקקים לשאול בשמים אלא לפרטי ההלכה. מה שאחרי משה נפסק לגמרי, כי "לא בשמים היא". ומי הוא שטבע את מטבע הלשון "לא בשמים היא"? משה, בפרשתנו.

¹² כאן כבר נראה שהויכוח הוא לא פנימי: איך להכריע במחלוקת, איך לקיים את התורה בשינויי הזמן, איך לחדש ולייסד הלכות שנשתכחו במרוצת הדורות ובצוק העיתים. כאן הויכוח הוא חיצוני, עם כתות ודתות שקמו לקעקע את האמונה בתורת משה. דומה שלא יכול להיות ביטוי ברור וחריף יותר מזה למאבק המר של עם ישראל עם מינים ומחדשי דתות למיניהם, אך יש גם לשים לב לטון הפייסני והרך של דברי ר' חנינא המסיימים את המדרש. שים לב שכבר המדרש הקודם והכלל "אין נביא רשאי לחדש דבר" מנטרל למעשה את פרשת הנביא שדנו בה בפרשת שופטים: "נביא מקרֵבֵךְ מאַחֲרֵיךְ כְּמִנֵי יָקִים לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ אֱלֹהֵי תַשְׁמְעוּן" (דברים יח טו). גם שמואל שהרבה לשאול בה' לצורך הנהגת העם מסרב לשאול לצורך ההלכה. עתניאל בן קנז הוא יעבץ (דברי הימים א ד) ראשון חז"ל הוא הממשיך הישיר של משה.

¹³ מאות בשנים לאחר שנקבע במסמרות: "לא בשמים היא" ר' אין משגיחין בבת קול", הרי לנו חכם וגדול בישראל, ר' אברהם בן דוד, שפוסק הלכה על סמך רוח הקודש. שים לב גם לשימוש שהוא עושה במילה שמים, כשגרת לשון או במכוון כשהוא מסיים: "ומקום הניחו לי מהשמים". וכבר העירו עליו הרמב"ן, המגיד משנה, ברכי יוסף (החיד"א) ואחרים. רמב"ן, למשל, "לא נבהל" מדבריו של הראב"ד על רוח הקודש, אפילו מאמין לו שכך היה, ועם זאת מתווכח איתו לעצם העניין. ראה דברי המגיד משנה על אתר וכן ש"ת מהר"י בן לב חלק ג סימן קטז: "ואין ספק שהרמב"ן האמין לדבריו שהופיע רוח הקודש בבית מדרשו ... ועם כל זה חלק על דבריו". לעומתו, נראה שהחיד"א (בספרו ברכי יוסף, אורח חיים סימן תרמו) מבין שהראשונים שחלקו על הראב"ד עשו זאת גם בגלל הכלל "לא בשמים היא". ראה בהערות שם: "אבל לדינא שוים מהריב"ל ומהר"ם בן חביב דאין להשגיח ברוח הקודש כי לא בשמים היא". היכולת של הראב"ד, לפי דבריו, לערב בעניין את רוח הקודש היא משום שמקרה ספציפי זה הוא "דבר השנוי במחלוקת הגאונים". וכל העניין של שימוש ברוח הקודש ובבת קול בתקופות מאוחרות הוא נושא רחב ומורכב שצריך לימוד יסודי (ראה למשל ש"ת יביע אומר חלק א אורח חיים סימן מא). ועכ"פ נראה שהכלל "לא בשמים היא" ר' אין משגיחין בבת קול" לא תמיד הובנו באופן כה נחרץ כמו שאנו נוטים להבינם היום. והמאיר עינינו והמחכימו עוד בנושא זה, יבורך.